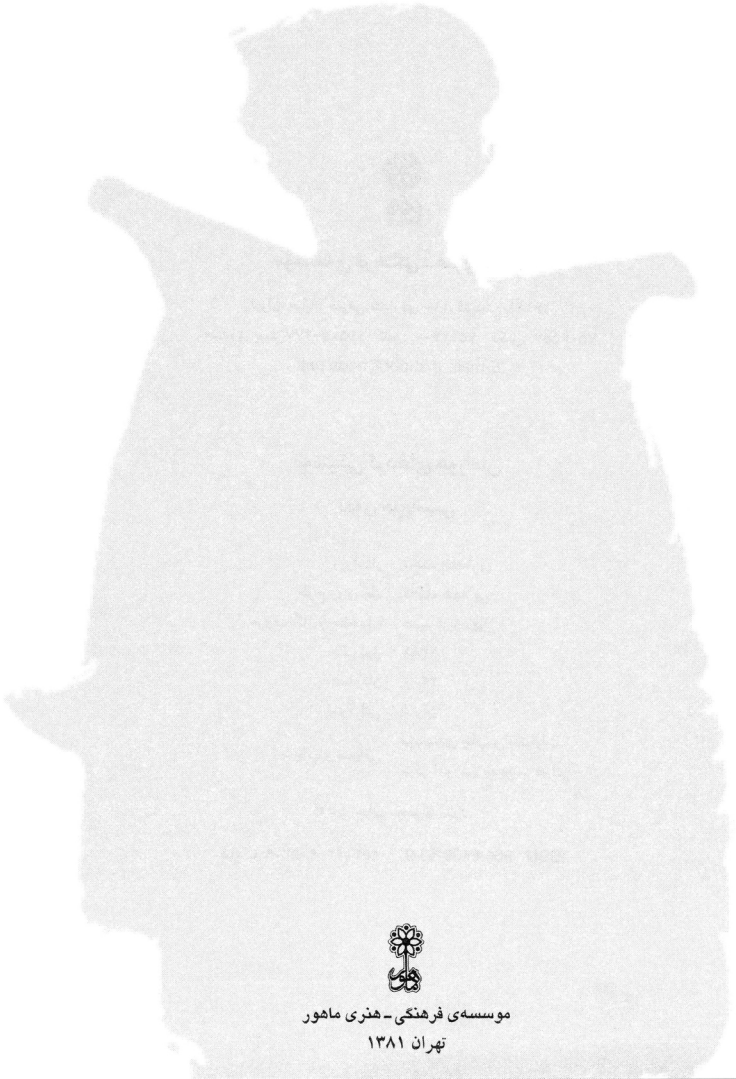
موسیقی کُردهای هَورامان

(آوانویسی و تجزیه و تحلیل)

نوشته‌ی بهمن حاج‌امینی

موسسه‌ی فرهنگی ـ هنری ماهور
تهران ۱۳۸۱

فهرست مطالب

پیشگفتار ۸

مقدمه ۱۰

فصل اول: موقعیت و پیشینه‌ی تاریخی هَورامان ۱۳

جغرافیا ۱۳

پیشینه ۱۳

زبان ۱۵

فصل دوم: مفاهیم آوازهای هَورامان ۱۷

سیاوچه‌مانه ۱۷

ده‌ره‌یی (ده‌ره‌یانه) ۱۸

شیَخانه ـ سۆز ۱۹

گۆشی ۱۹

آوازهای مراسم عروسی ۲۰

یاران یاران ۲۰

گه‌ڕان ۲۰

چه‌پڵه ۲۰

بۆ نۆر بۆ نۆر ۲۰

رستم و سهراب ۲۱

نماد در موسیقی هَورامان ۲۱

فصل سوم: ویژگی‌های متن و ملودی در موسیقی هَورامان ۲۳
ویژگی‌های ملودی ۲۳
فیگورهای خاتمه ۲۷
فاصله‌ی ساختاری ۲۸
فرم ۳۰
تغایر اصوات ۳۱
متر (وزن) ۳۱
رابطه‌ی متن و موسیقی ۳۲
نتیجه‌گیری ۳۵
رابطه‌ی موسیقی هَورامان با دیگر مناطق کردستان ۳۶

فصل چهارم: شعرها و آوانویسی‌ها ۳۹
کتابنامه ۱۶۹

پیوست‌ها ۱۷۱
تصویر ۱. گوّشی ۱۷۲
تصویر ۲. چه‌پلّه ۱۷۲
تصویر ۳. نمایی از روستای هَورامان تخت ۱۷۳
نقشه‌ی ۱. موقعیت جغرافیایی هَورامان ۱۷۴
نقشه‌ی ۲. استان جبال و گیلان و مازندران ۱۷۵
Summery ۱۷۶

پیشگفتار

هنر، بخشی از میراث فرهنگی و تجلی‌گاه اندیشه‌ی هر ملتی است که با توجه به شرایطی زیستی و جغرافیایی و باورهای آن ملت، ویژگی‌های خاص خود را می‌یابد. مبالغه نیست اگر گفته شود که از طریق هنر می‌توان به کنکاش در زندگی و روح معنوی هر ملتی پرداخت.

کُردها به دلیل ارتباط تاریخی با دیگر اقوام و موقعیت خاص جغرافیایی سرزمین‌شان در طی شکل‌گیری تمدن‌های کهن در منطقه‌ی دجله و فرات و گستردگی جمعیتی و ارتباط فرهنگی با دیگر اقوام همسایه‌ی خود در سده‌های اخیر از هنر غنی و پرباری برخوردارند و بخش بزرگی از این گنجینه‌ی هنری را موسیقی تشکیل می‌دهد. از آن‌جا که حلقه‌های مفقود در تاریخ موسیقی ایران بسیار زیاد است، بررسی موسیقی کردستان و دیگر فرهنگ‌های مناطق ایران می‌تواند در روشن شدن و یافتن ارتباط گذشته و حال موسیقی ایران راهگشا باشد.

امروز با گسترش اجتناب‌ناپذیر ارتباطات و تغییرات سریع و فروپاشی ساختارهای اجتماعی کهن در جامعه‌ی کُرد، بخش بزرگی از میراث‌های فرهنگی و به‌ویژه موسیقی درحال دگرگونی و از بین رفتن است. بنابراین، با وجود این‌که هنوز مناطقی از این سرزمین اصالت‌های فرهنگ موسیقی خود را حفظ کرده‌اند، گردآوری و مطالعه‌ی این گنجینه‌ها ضروری است. در این تحقیق موسیقی کردهای هَورامان بررسی و تجزیه و تحلیل شده است.

استاد گران‌مایه روانشاد دکتر محمد تقی مسعودیه پدر موسیقی‌شناسی تطبیقی (اتنوموزیکولوژی) ایران در نیمه‌های انجام این تحقیق بدرود حیات گفتند. این استاد گران‌قدر دانش و عشق به فرهنگ ایران‌زمین را در طی سال‌های طولانی تدریس و تحقیق با گشاده‌دستی به دانشجویان آموختند و نگارنده نیز پیوسته از راهنمایی‌های ارزنده‌ی ایشان برخوردار بوده است. از خداوند سبحان برای ایشان سعادت و آرامش ابدی طلب می‌نمایم.

از آقای هوشنگ کامکار موسیقی‌دان ارجمند که در تعدادی از آوانویسی‌ها نکات سودمندی را تذکر

دادند صمیمانه تشکر می‌کنم. آقایان خسرو شرفی و خسرو منبری در آوانگاری متن آوازها بی‌دریغ مساعدت نمودند و منابع صوتی ارزنده‌ای از موسیقی هَورامان را در اختیار نگارنده قرار دادند. از ایشان نیز صمیمانه تشکر می‌کنم. دقت و حوصله‌ی آقای محمد افتخاری در ویرایش کتاب سزاوار قدردانی است. آقای حمید قربان‌جو در حروف‌نگاری و صفحه‌آرایی کتاب دقت و مراقبت ویژه‌ای نمودند که سپاس‌گزارم. در پایان، سپاس خود را از هنرمند و پژوهشگر فرهیخته آقای محمدرضا درویشی که چاپ این مجموعه مرهون تشویق ایشان است و آقای محمد موسوی مدیر محترم مؤسسه‌ی فرهنگی ـ هنری ماهور، که به نشر این پژوهش همت نهادند، ابراز می‌دارم.

بهمن حاج امینی

تیرماه ۱۳۷۹

مقدمه

در چند دهه‌ی اخیر تحقیقاتی در زمینه‌ی موسیقی کردستان انجام شده است[1] که به دلیل پراکندگی جغرافیایی و تنوع موسیقی کردها[2] بسیار اندک به‌نظر می‌رسد. در زمینه‌ی موسیقی هَورامان تاکنون هیچ تحقیق مستقلی انجام نگرفته است و این پژوهش اولین گام در این راه محسوب می‌شود.

هَورامان منطقه‌ای کوهستانی و صعب‌العبور است که در جنوب شهر سنندج در استان کردستان واقع شده است. ساکنان هَورامان به گویش کُردی هَورامی سخن می‌گویند. به عقیده‌ی بعضی از پژوهشگران، هَورامی‌ها دارای ویژگی‌هایی هستند که آن‌ها را از کُردهای سایر مناطق متمایز می‌کند.[3]

در موسیقی مناطق مختلف کردستان از نظر تنوع آوازها و ویژگی‌های ملودی، و نیز عناوین و مفاهیم آن‌ها تفاوت‌هایی وجود دارد. آوازی بودن مطلق موسیقی هَورامان، دست زدن در همراهی با آواز، تشکیل ملودی‌ها از سه یا دو صدای بنیادی، ارائه‌ی همزمان آواز در فاصله‌ی ثابت توسط دو خواننده (پارالليسم) ــ چه آگاهانه و یا غیرآگاهانه ــ از جمله تفاوت‌های موسیقی هَورامان و سایر مناطق کردستان است. به‌طور کلی تفاوت و ناهمسانی سبک در موسیقی مناطق مختلف کردستان به چشم می‌خورد. بررسی موسیقی هَورامان نشان می‌دهد که بعضی از آوازهای این منطقه از قدمت زیادی برخوردارند. این قدمت از آن جهت حایز اهمیت است که تشابه عناوین موسیقی کهن ایران با نام تعدادی از مکان‌های این منطقه و اشاره به لحن اورامن (=هَورامان) در رساله‌ی *المعجم فی معاییر اشعار العجم* تألیف شمس قیس رازی (قرن

---

۱. مسعودیه، محمدتقی. ***تجزیه و تحلیل چهارده ترانه‌ی محلی ایران***. تهران، وزارت فرهنگ و هنر، ۱۳۵۳.

ــ Blum, stephen, "the concept of the 'Asheq', in Northern Khorasan". *jurnal of the seciety for Asian music*, 4 (1).1972.

ــ Christencen, Diter, "Tanzlider Hakkâri – kurden, jahrbuch für musikalische volks – und völkor kunde I, Berlin. 1963.

ــ Christencen, Diter, "musical style and social context in kurdish songs. *jurnal of the socity for asian music*, 6/1-2, 1975.

ــ During, Jean, "*Musique et Mystique Dans Les traditions De L'Iran*". Paris-Tehran, Institu Farancais De recherche en Iran, 1989.

۲. کردها علاوه بر ایران در کشورهای عراق، ترکیه، سوریه و ارمنستان سکونت دارند.

۳. آکوپف، گ.ب. ***کُردان گوران***. ترجمه‌ی سیروس ایزدی. تهران، هیرمند، ۱۳۷۶، ص ۴۱.

محسوب می‌شوند و به همین دلیل در ترجمه‌ی فارسی آورده شده‌اند.

۷. متن داخل علامت [ ] به معنی تکرار آن است. اگر تکرار بیشتر از دوبار باشد، عدد تکرار ذکر شده است.

۸. مفاهیم رایج در موسیقی هَورامان در کنار عناوین آوازها نوشته شده‌اند.

۹. آوانویسی‌های ۱۰، ۱۱، ۱۲، ۱۳، ۱۴ و ۳۰، ۳۱، ۳۲، ۳۳ و ۳۵، ۳۶ و ۳۷، ۳۸، ۳۹ به‌طور متوالی و بدون سکوت به‌دنبال هم اجرا شده‌اند.

۱۰. در مواردی به‌خاطر پرهیز از سردرگمی و چندگانگی مفهوم، از برابر نهادنِ واژه‌های فارسی برای اصطلاحاتی که در موسیقی ایرانی متداول است خودداری شده است.

۱۱. علائمی که در آوانگاری اشعار به‌کار رفته‌اند بدین گونه‌اند:[۱]

a	اَ	x	خ	š	ش
ā	آ	d	د	ʿ	ع
b	ب	r	ر	ẍ	غ
p	پ	r̄	ڑ (بزرگ)	f	ف
t	ت	z	ز	v	ڤ
j	ج	ž	ژ	m	م
č	چ	q	ق	n	ن
ḥ	ح	k	ک	w	و
ē	یْ (مجهول)	g	گ	ō	وْ (مجهول)
u	او	l	ل	h	ه
i	ای	ɬ	ڵ		
y	ی	s	س		

۱. شرفکندی، عبدالرحمن. *فرهنگ کُردی فارسی هـەژار*. تهران، سروش، ۱۳۶۹، ص ۱۵ تا ۱۶. دو صدای a و ā تنها در اول کلمه با تلفظ «ئ و ئا» خوانده می‌شوند. حرف u از کتاب *مبانی اتنوموزیکولوژی* نقل شده است.